

نقش زنان فرهیخته در بیداری اسلامی

سمیه لک^۱

چکیده

موضوع این نوشتار نقش بانوان فرهیخته از صدر اسلام تاکنون در بیداری اسلامی است زنان در ایجاد موج بیداری اسلامی در جامعه نقشی کاملاً اساسی و مهم داشته و دارند در تاریخ بشر وجود زن شأن و شخصیت او حدود اختیار وی از حیات بشری پیوند او با مرد و و مکانتش در سنجش همواره گفت و گو بوده است. در قرآن و کتب نقش زن و جایگاه آن مورد بررسی قرار گرفته که زن از چه جایگاهی والا برخوردار است؛ این مقاله با علوم مختلفی چون تفسیری اخلاقی اجتماعی و... قابل بررسی بوده و در این پژوهش با رویکرد توصیفی تحلیلی به آن پراخته شده مطلب به صورت متنی و کتاب خانه ای می باشد.

محور مورد بررسی این نوشتار جایگاه و منزلت زن و نقش بانوان در جنگ های عصر نبوی و شناخت نمونه ای از زنان شاخص و تراز قرآنی و بانوان فرهیخته ای که صدر اسلام تاکنون برای بیداری تلاش کرده اند تا اسلام ناب محمدی به نسل های آینده سپرده شود و زمینه های ظهور ولیعصر (عج الله) فراهم گردد به این موضوع پرداخته شده.

کلید واژه ها: بانوان- فرهیخته- اسلام- بیداری اسلامی.

^۱. طلبه سطح دو مدرسه علمیه امام حسن مجتبی علیه السلام

مقدمه

در تاریخ حیات بخش اسلام همواره زنان نقش سازنده و عظیمی در وجوه مبارزات سیاسی و غیره داشته اند و علاوه بر این فرزندان مجاهد و متقی و بزرگوار در دامن پر مهر خود تربیت نموده اند که هر کدام از این تربیت یافتگان گام موثری در جهت رشد فکری جامعه و توسعه نشر فرهنگ اسلامی برداشته و مکتب بزرگ نبوی را پایه گذاری نموده اند و همواره یار و یاور رنجدیدگان و حامی مستمندان و مستضعفان بوده اند و این زنان قهرمان در جامعه اسلامی عرضه کنند.

کتاب متعددی در نقش آفرینی بانوان تألیف شده است از جمله ریاحین الشریعه که مؤلف آن ذبیح الله محلاتی می باشد که در آن به معرفی بانوان دانشمند شیعه پرداخته شده است و نیز کتاب زن در آئینه تاریخ اسلامی نوشته فتحیه فتحی زاده که حول محور معرفی بانوان فرهیخته در تاریخ اسلام بحث نموده است در این مقاله با مرور اجمالی به نقش آفرینی بانوان در بیداری اسلامی جوامع دینی به معرفی برخی از چهره های شاخص به عنوان الگو دهی پرداخته است.

انقلاب اسلامی در ایران تا با رهبری فیلسوف، عارف، فقیه و اسلام شناسی بزرگ و نو اندیش همچون امام خمینی بر پا شد در حقیقت احیای تفکر ناب اسلامی در زدودن پیرایه های انحرافی و مبارزه با تبعیض ها و ستم ها و بازگشت به اصول بنیادین ادیان توحیدی یعنی اصالت گفتمان وحی و پاسداشت عدالت و حرمت و کرامت و آزادی و برابری انسان در جهان معاصر بود. بدین ترتیب گفتمان دفاع از حقوق زنان و نقش آفرینی و تعهد آنان برای ایفای مسئولیت ددر عرصه های مختلف انقلاب و نظام جمهوری اسلامی به عنوان یکی از مهم ترین دستاوردهای نهضت امام خمینی رحمه الله علیه رویکردی جدید را در جامعه زنان ایرانی پدید آورده است.

روش تحقیق در این نوشتار توصیفی - تحلیلی بوده و در محور بیان اهم مطالب در این زمینه تنظیم شده است.

گفتار اول: مفهوم شناسی کلید واژگان

گفتار دوم: زنان فرهیخته و اسوه های قرآنی، عصر نبوی، عصر حاضر

گفتار سوم: نقش آفرینی بانوان در بیداری اسلامی در عرصه فرهنگ و اجتماع

سوال تحقیق: نقش بانوان فرهیخته در بیداری اسلامی چیست؟

۱- گفتار اول؛ مفهوم شناسی کلید واژگان تحقیق

برای بیان مباحث مربوط به نقش آفرینی بانوان فرهیخته در طول تاریخ در بیداری و بصیرت آفرینی جوامع لازم است ابتدا برخی از کلید واژگانی که اهمیت بیشتری دارد تبیین و تعریف گردد.

۱-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی اسلام

معنای لغوی: واژه اسلام مصدر بابا افعال از ماده «س-ل-م» به معنای صحت و عافیت و دوری از هر گونه عیب و نقص و فساد است.^۱

معنای اصطلاحی اسلام در اصطلاح به چهار معنا به کار می رود:

۱. هر کسی که نوعی وحی الهی را می پذیرد به عام ترین معنای کلمه مسلمان است، خواه یهودی، مسیحی و یا زرتشتی باشد. به عبارت دیگر مسلمان در معنای نخست انسانی است که با استفاده از عقل و اختیار خویش یک شریعت و حیانی را بپذیرد.

۲. مسلمان به معنای همه مخلوقات هستی است که شریعت و قوانین الهی را می پذیرند و به این معنا که این مخلوقات تابع قوانینی تخلف ناپذیرند که در اصطلاح قوانین طبیع خوانده می شوند.

۳. مسلمان یک معنای والا نیز دارد که این معنا درباره اولیاء اطلاق می شود، همه موجودات به یک معنا به وجود خویش علم دارند و تنها انسان است که نسبت به علم خویش آگاه است و علم آگاهانه به وجود خویش دارد. ولی بسان طبیعت است از آن حیث که لحظه لظه زندگی اش مطابق با اراده الهی آگاهانه و فعالانه است در حالی که مشارکت طبیعت در اراده الهی منفعلانه است.

به معنای خاص تر اسلام آخرین شریعت الهی است که در حدود چهارده قرن پیش بوسیله پیامبر اکرم (صل الله علیه و آله و سلم) به مردم ابلاغ شده. پس اسلام واقعی کلی است که انسان و عالم محیط بر او شامل می شود و در حاق ذات موجودات نهفته است. علت نامگذاری شریعت خاتم به اسلام این است که در این دین بنده تسلیم اراده خدای سبحان است.^۲

^۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۶، ص ۳۴۵، قم، ادب الحوزه، ق ۱۴۰۵.

^۲. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه ی مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۱۷ ه ق، ص ۱۹۳.

۲-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی بانوان یا بانو

این واژه در فارسی میانه در ترکیب «کدگ بانو» (کد بانو) نیز فروان دیده می شود و برخلاف با نبش - که ظاهراً استعمالش متروک شده و تنها در ارمنی بر جای مانده است. با همان معانی به فارسی رسیده و کاربردش با معانی «زن و همسر»، «زن بزرگ و محترم» و «شاهبانو» ادامه یافته است.

در دوره اسلامی در عنوان زنان شاهان و بزرگان کاربردی محدود دارد و از همان آغاز و بخصوص از روزگار فرمانروایی شاهان ترک نژاد به بعد، بتدریج عنوان های عربی، ترکی، مغولی مانند: «ستی»، «سیده»، «حرّه»، «بی بی»، «آغا»، «خاتون»، «بگم»، «بیگم»، «خانم»؛ جایگزین آن شده است. با این حال در ترتیب بعضی نام ها به صورت «بانو» و «بانویه» بر جای مانده است.^۱

۳-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی بیداری اسلامی

در تعریف بیداری اسلامی چنین آمده است که:

بیداری اسلامی یعنی حالات برانگیختگی و آگاهی ای در امت اسلامی که اکنون به تحولی بزرگ در میان ملت های این منطقه انجامیده و قیام ها و انقلاب هائی را پدید آورده که هرگز در محاسبه ی شیاطین مسلط منطقه ای و بین المللی نمی گنجید؛ خیزش های عظیمی که حصارهای استبداد را ویران و قوای نگهبان آنها را مغلوب و مقهور ساخته است.^۲

بیداری اسلامی عنوان سلسله قیام هایی است که در کشورهای عربی رخ داد. این قیام ها از نیمه دوم سال شمسی شروع شد. اولین آن در تونس بود و پس از آن در مصر، لیبی، یمن و بحرین ادامه یافت. بیداری اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری عبارت است از ایجاد یک حالت برانگیختگی و آگاهی ای در امت اسلامی که به تحولات و دگرگونی بیرونی منجر می شد.^۳

^۱ Wikifegh.ir

^۲ . خامنه ای، سید علی، یازده گفتار پیرامون بیداری اسلامی، ص ۱۵۱

^۳ . سخنرانی مقام معظم رهبری در اجلاس بین المللی بیداری اسلامی، سال ۱۳۸۹.

در نگاه ایشان سخن از بیداری اسلامی سخن از یک مفهوم نامشخص و مبهم قابل تاویل و تفسیر نیست، بلکه این مفهوم به معنای یک واقعیت خارجی مشهود و محسوس است که فضا را انباشته و قیام ها و انقلاب های بزرگ را پدید آورده و مهرهای خطرناکی از جبهه ی دشمن را ساقط کرده و از صحنه بیرون رانده شد.^۱

۴-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی زن فرهیخته

انسانی که ادب و دانش آموخته دارای فرهنگی والا، عالم و فاضل است، را فرهیخته می گویند فلذا بانوی عالمه و فاضله که فعال در امور فرهنگی باشد و از نظر اخلاقی نیز وارسته باشد، بانوی فرهیخته می باشد.

دکتر کریم مجتهدی، چهره ماندگار فلسفه ایران معتقد است:

زمانی که صفت فرهیخته به کار برده می شود، مفهوم جامعیت به میان می آید؛ به این معنا که فرد دارای مجموعه ای از علوم است؛ در نتیجه او را در مجموعه ای از دانش ها می سنجیم. کسی که فرهیخته است تنها در یک رشته تخصص ندارد و از نگاهی جامع نسبت به تمام مسائل برخوردار است. در گذشته نیز سقراط زمانی که درباره فضایل اخلاقی صحبت می کرد و بر این اعتقاد بود که هر فضیلتی مستلزم داشتن فضیلت دیگر نیز است و میان فضایل باید هماهنگی وجود داشته باشد. این فیلسوف یونانی پس از طرح این مسأله به این نتیجه رسید. آن چه فضایل اخلاقی را به یکدیگر اتصال می دهد و تضاد میان آن ها را از بین می برد « بصیرت » است. « بصیرت » در یک معنا همان « جامعیت » است؛ در نتیجه آن بصیرتی که سقراط از آن نام می برد به معنای یک نوع شناخت وسیع و همه جانبه بوده است که همان « فرهیختگی » نام می گیرد.^۳

۵-۱- جایگاه و منزلت زن

در جاهلیت ، زن مظلوم بوده و اسلام منت گذاشته بر انسان ، زن را از آن مظلومیتی که در جاهلیت داشت بیرون کشید . مرحله جاهلیت مرحله ای بود که زن را مثل حیوانات ، بلکه پایین تر از او قلمداد می کردند . اسلام زن را از آن لجن زار جاهلیت بیرون کشید.^۴

۱. همان.

۲. دهخدا، علی اکبر، دکتر محمد معین و دکتر جعفر شهیدی، لغت نامه دهخدا، جلد ۱۱، ص ۱۷۱۳۱

۳. دهخدا، علی اکبر، دکتر محمد معین و دکتر جعفر شهیدی، لغت نامه دهخدا، جلد ۹، ص ۱۴۱۶۷.

۴. موسوی خمینی، روح الله، صحیفه امام، جلد ۶، ص ۱۸۵

۳-۳- نقش برجسته ی زنان در اصلاح جامعه

مقام معظم رهبری می فرماید:

اگر زن در جامعه و در محیط زنانه اصلاح شود، جامعه به طور کلی اصلاح خواهد شد، اگر محیط خانواده ها به برکت زن، محیط سالمی شودف جامعه به طور کامل اصلاح خواهد شد. نقش زنان در اصاح جامعه، نقش بسیار برجسته ای است. این آن چیزی است که دشمنان سعادت انسان ها هم به آن توجه دارند و روی آن کار می کنند.^۱

مقام معظم رهبری زن را محصور به خانواده نمی دانند و به ارزش که انقلاب اسلامی به زنان ایرانی داده ارج می نهند و بر این عقیده هستند که: انقلاب یک سدّی را شکست و یک مسیر جدیدی را برای زنان باز کرده و زن های مسلمان را آن چنان ارزش بخشید که هیچ گاه زنان ایرانی در طول تاریخ خود این قدر موقعیت و ارزش نداشته. زن بایستی در میان تلاش و جهاد عمومی و فعالیت های مشروع همگانی و در صحنه مبارزه با دشمن و در زمینه های سازندگی به اشکال گوناگون و در طیف وسیع شرکت و حضور داشته باشد، باید زنان اندیشمند و آگاه ایران اسلامی را روش خود را ادامه دهند و گام ها را متین و محکم بردارند، زن اسلامی زنی است که راه را درست می رودهدف را درست تشخیص می دهد و در این راه حاضر به فداکاری است و چنین زنی عظمت می آفریند، همچنان که زنان ایران عظمت آفریدند.^۲

۳-۴- برجستگی خاص بانوان در پیروزی انقلاب اسلامی

این یک چیز قهری است که در جوامعی که خانواده بنیان مستحکمی دارند و محیط خانوادگی و کانون خانوادگی به شکل انسانی خودش رونق دارد، زن و مرد از هم جدا نیستند. در دو محیط نمی توانند فکر کنند، با دو بینش نمی توانند با مسائل زندگی روبرو شوند. اگر مرد باید مبارزه بکند، زن باید مبارزه او را پذیرا باشد و مشکلات او را که بیشتر هم متوجه زنان به خصوص همسران بود تحمل کند. این بخش عظیم تلاش زنان در دوران مبارزه بود در طول سال های اولیه مبارزه، البته در کنار او فعالیت بانوانی که وارد میدان مبارزه ی مثبت شدند، خودشان مستقیم فعالیت کردند هم نباید نادیده بگیریم.

امام خامنه ای شایستگی بانوان ایرانی را در مبارزات انقلابی چنین بیان می کنند:

^۱. نقش و رسالت زن، در دیدار با جمعی از پرستاران، ج ۳، ص ۵۹، ۷۴/۷/۱۲

^۲. fromdana.ir

«در دو سه سال آخر مبارزه ، ناگهان نقش بانوان در پیروزی انقلاب و در قیام عظیم مردم یک برجستگی خاصی پیدا کرد و این در دنیا و تاریخ هم باید بدانند که تا همین امروز در میدان های کار و تلاش و احساسات مبارزه گرانه و مبارزه جویانه و احساس شور انقلابی زن ها در کشور ما از مردها جلو هستند ، اولین پاسخ دهندگان به همه ی دعوت های بزرگ انقلابی بانوان هستند ، فرزندان را و شوهران را مادران و همسران هستند که تشویق می کنند به حضور در میدان های پر خطر . این در جامعه ی ما یک واقعیت موجود و ملموس است. این یک ادعا نیست و از پیش از پیروزی انقلاب این روند شروع شد ؛ یعنی خانم ها اولین راهپیمایی های خطرناک را شروع کردند و در میدان های پر خطر حضور پیدا کردند و محیط های خانواده را در لبالب از احساس قهر انقلابی کردند و کانون مبارزه را گرم کردند.»^۱

^۱ . برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه ای (مد ظله العالی) ، نقش و رسالت زن ، جلد ۵ ، ص ۱۶۹

نتیجه گیری

با نگاهی دقیق و همه جانبه ، به آنچه گفته شد در خواهیم یافت که، نقش زن در جنگ های صدر اسلام ، در زمینه های مختلفی مثل پرستاری ، آب رسانی و آماده سازی سلاح و پر رنگ بوده و به ایفای نقش می پرداختند. تعداد زنان مسلمان در جنگ های عصر پیامبر ﷺ بسیار چشم گیر است. که تنها به بیان چند نمونه در اینجا اکتفا شد. و در قرآن کریم و شریعت اسلام، زن و مرد از هویت یکسانی برخوردارند و زنان هم چون مردان ، قابلیت رشد و استكمال دارند ، و شریعت اسلام الگو بودن زنان صالح و وارسته را برای بشر اعم از زن و مرد ، تبیین کرده است و در عصر حاضر زنان در تحولات بیداری اسلامی نقش حائز اهمیتی دارند و حضور موثر آنها کمتر از مردها نیست که انقلاب اسلامی ایران نیز یکی از مهم ترین حرکت های اجتماعی است که زنان از این قاعده مستثنی نبود و نقش بسزایی را داشتند چه قبل از انقلاب و چه پس از انقلاب همیشه در همه زمان ها حضور فعال داشتند . بنابراین سزاوار است که گفته شود. همه ی سعادت ها در دامن زنان صالحه جمع شده است و زن مبدا همه ی خیرات است و اگر زن متحول شود ، جامعه متحول می شود.

به همین سبب است که کشورهای خبیث استکباری برای تسلط بر کشور اسلامی ایران، به توطئه ی نابودی و اضمحلال خانواده مستمسک شده و برای نابودی کانون خاواده، در صدد به ابتذال کشیدن مادر و زن در خانواده است. و بانوان اصیل و با هویت ایرانی باید این توطئه و فتنه ها را با درایت همانند سایر مبارزات در طول تاریخ خنثی نمایند.

منابع و مأخذ

- انصاری ، مسعود ، سیره النبویه سیرت محمد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ، انتشارات مولی ، تهران ، ۱۳۹۲
- جمال الدین ابی الفرج ابن جوزی ، صفه الصفوه ، دارالکتب الاسلامیه ، بیروت ، ۱۳۷۸
- حیدری ، احمد ، بزرگ زنان صدر اسلام ، چاپ چهارم ، انتشارات زمزم هدایت ، بی جا ، ۱۳۸۳
- خامنه ای ، سید علی ، یازده گفتار پیرامون بیداری اسلامی ، چاپ اول ، انتشارات انقلاب اسلامی ، تهران ، ۱۳۹۱
- _____ ، نقش و رسالت زن ، انتشارات انقلاب اسلامی ، تهران ، ۱۳۹۱
- مجموعه آثار امام خمینی رحمه الله علیه ، صحیفه امام ، چاپ سوم ، سازمان انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله علیه ، تهران ، ۱۳۷۹
- _____ ، کلمات قصار امام خمینی رحمه الله علیه ، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله علیه ، تهران ، ۱۳۸۸
- زرکلی خیر الدین ، اتمام العلام ، انتشارات دار ، بیروت ، ۱۳۷۸
- زیر نظر دکتر معین و دکتر سید جعفر شهیدی ، علی اکبر دهخدا ، لغت نامه دهخدا ، چاپ دوم ، انتشارات دانشگاه تهران ، تهران ، ۱۳۷۷
- طباطبایی ، سید محمد حسین ، زن در قرآن ، چاپ اول ، دفتر تنظیم و نشر آثار علامه طباطبایی ، بی جا ، ۱۳۸۴
- فتاحی زاده ، فتحیه ، زن در تاریخ و اندیشه اسلامی ، چاپ پنجم ، موسسه بوستان کتاب ، دفتر نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم ، قم ، ۱۳۸۶
- مدنی دهخوار قانی ، سید بتول ، نقش زنان در جنگ های صدر اسلام ، چاپ اول ، موسسه بوستان کتاب مرکز چاپ و نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم ، قم ، ۱۳۹۳
- موسوی کلانتری ، سید آقا ، زنان قهرمان ، چاپ اول ، انتشارات پیام کتاب ، بی جا ، ۱۳۸۸
- فهیم کرمانی ، مرتضی ، چهره زن در آئینه تاریخ اسلام ، چاپ دوم ، چاپ خانه فاروس ایران ، بی جا ، ۱۳۵۳
- سید قطب ، فی ظلال القرآن ، ترجمه دکتر مصطفی خرم دل ، نشر احسان ، چاپ سوم ، بی جا ، ۱۳۸۹

- ابن حجر عسقلانی ، احمد بن علی ، اصابه فی تمیز الطالبه ، چاپ سوم ، انتشارات دارالکتب العلمیه ، بیروت ۱۳۸۴ ،
- مجله پیام زن / شماره ۲۴۳ ، خرداد ماه ۱۳۹۱
- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، قم، ادب الحوز، ۱۴۰۵ ق.
- طباطبائی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه ی مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۱۷.
- Wikfeqh.ir
- Qudsonline. Ir
- Hajij.cam
- Fromdana.ir
- qudsonline.ir
- <http://www.noornews.ir>
- <http://www.ammarnews.com>
- <http://www.tasnimnews.com>
- <http://www.iran-zanan.com>